

Preganjanje Ivana Cankarja leta 1914

(Nov, doslej neznan dokument)

Priobčujemo dokument o tem, kako so leta 1914 po izbruhu prve svetovne vojne avstrijske oblasti preganjale Ivana Cankarja. Odkrit je bil leta 1960 v Verwaltungsbüro na Dunaju med gradivom ministrstva za notranje zadeve. Fotokopijo ima Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.

To je zapisnik o zaslišanju Ivana Cankarja dne 15. marca 1918 v Ljubljani. Na interpelacijo jugoslovanskih in čeških poslancev v dunajskem parlamentu je namreč posebna vladna komisija leta 1918 preverjala obtožbe o preganjanju slovanskih narodnosti v Avstriji leta 1914. Komisija je v Ljubljani zaslišala številne slovenske politične in kulturne delavce, med njimi Ivana Cankarja, Ferda Vesela. Kaj je Cankar komisiji povedal, doslej nismo vedeli. Sam o tem ni pisal, pa tudi v doslej razpoložljivih dokumentih tega ni. Morda je o komisiji kaj pripovedoval svojemu okolju, vendar pričevanj o tem ne poznamo. Znana je njegova črtica »Ministerialna komisija« (Izbrana dela, CZ, Ljubljana 1959, zv. X, str. 460), v kateri se je dotaknil povabila na zasliševanje, napisal pa jo je že dan pred dejanskim zasliševanjem. V črtici obljublja, da bo o dogodkih pisal pozneje, »kadar bo tisti čas, ki verujem vanj«. Tega časa Cankar ni doživel.

Zdaj lahko iz zapisnika izvemo, kaj je Ivan Cankar izjavil ministerialni komisiji. Brez dvoma komisiji »pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani« ni povedal vsega, kar je mislil in hotel, vendar iz zapisnika lahko izluščimo nove, doslej neznane in neobravnavane podatke, in sicer:

1. V zaporu na ljubljanskem gradu od 23. avgusta do 9. oktobra 1914 je vojaški sodnik dvakrat do trikrat zaslišal Cankarja, pri čemer se zasliševanje ni omejevalo na ovadbo orožništva z Vrhnike glede »Srbom prijaznih besed«, ki naj bi jih bil izrekel Cankar 10. avgusta 1914 in zaradi česar so ga 12. avgusta aretirali in takoj izpustili; vojaški sodnik je spraševal Ivana Cankarja tudi »o vsem mojem dotedanjem življenju, o mojem pisateljskem delovanju in o mojih osebnih zvezah«, kakor stoji v zapisniku.

Ni šlo torej samo za ovadbo »prismojenega babišča« (Ivan Cankar, Ministerialna komisija), nimamo torej pred seboj samo primera denuncianstva, k čemur sta pozivala klerikalna stranka in deželna vlada; ta aretacija in zapor sta bila namenjena pisatelju, socialistu in glasniku slovenskega naroda ter bila tedaj premišljena politično preganjanje iz preventivnih ukrepov, s kakršnimi so nastopale vojaške oblasti zoper družbeno in politično »sumljive« ljudi.

2. Zapor na ljubljanskem gradu je močno spodkopal Cankarjevo zdravje, zaradi česar je bil »več mesecev nesposoben za vsako delo«, a posledice je čutil še leta 1918. Zahteval je od komisije ustrezno odškodnino za štiri mesece, ki so ga odtrgali delu.

S tem je ovržena trditev v uvodu k XIX. zvezku Cankarjevih zbranih spisov (l. 1925, str. V), da so šle vse osebnosti »zoprnosti«, ki jih je doživel pisatelj med vojno, »skoraj brez sledu mimo njegovega pesniškega dela in torej tudi mimo njega«. Podlo denunciantstvo in mračni avstrijski cesarskokraljevi militarizem sta kriva »spodkopenega zdravstvenega stanja« Ivana Cankarja. Tega ne morejo več

zastreti — in tudi potrebe ni za to — nobene strankarske, nazorske ali druge prizanesljivosti.

Omenjena dejstva bistveno dopolnjujejo in deloma popravljajo podatke o Cankarjevi aretaciji na Vrhniki leta 1914, ki jih je zbral Ivan Podržaj in z obširnim komentarjem priobčil — po mnogih letih! — v Novih Obzorjih leta 1956, str. 248, v članku »Madež je ostal, pa ne na meni«. Pisec je dokazal, da je ostal madež na ovaduhih in njihovih klerikalnih podpihovalcih. Ni pa šel dalj, širše in globlje. Vzroke preganjanja gre iskati v avstrijskem militarizmu, v avstrijski »ječi narodov«, v kapitalističnem družbenem redu sploh: takšen zaključek narekujejo dejstva.

Zaključek, da je šlo za premišljeno politično preganjanje, potrjujejo tudi podatki iz zapisnika z dne 14. marca 1918 o zasliševanju slovenskega slikarja Ferda Vesela pred isto komisijo pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani. Hrani ga prav tako arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Ferdo Vesel je namreč izjavil, da so ga »neposredno po začetku svetovne vojne« orožniki iz Šentvida povabili, »da naj jim sledi«; pot se je »končala v zaporih Višnje gore, čeprav mi ni nihče dejal, da sem aretiran«. Po nekaj dnevih so ga odpeljali v Novo mesto, odondod v Ljubljano, v zapore na Gradu, kjer so ga držali dva in pol meseca in nato konfinirali v Grumlovu (pri Radohovi vasi). »Do danes ne vem«, je izjavil Ferdo Vesel leta 1918 ob zasliševanju, »zakaj so odredili mojo aretacijo in poznejšo konfinacijo«. Na ljubljanskem Gradu ga je zasliševal vojaški sodnik o njegovih odnosih s Srbijo. Tudi Ferdo Vesel se je pritožil, da je trpelo njegovo zdravje; terjal je odškodnino za izgubljeno zdravje in za uničeno kulturno-zgodovinsko zbirko. Kakor vemo, je bil Ferdo Vesel Slovenec naprednega mišljenja, pristaš prepородovcev in je pred prvo svetovno vojno razstavljal svoje slike v Beogradu, Sofiji, Zagrebu, Brnu in drugih mestih, po vojski pa postal simpatizer komunistične stranke in kandidiral na dveh njenih listah ob volitvah v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, in sicer v volilnem okrožju bivše Kranjske in v okrožju Maribor-Celje.

Zapisnik z dne 15. marca 1918 o zasliševanju Ivana Cankarja prinašamo v prevodu iz nemščine. Priobčujemo tudi faksimile tretje (zadnje) strani zapisnika s podpisom Ivana Cankarja.

France Klopčič

ZAPISNIK

sestavljen pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani dne 15. marca 1918 z gospodom pisateljem Ivanom Cankarjem, stanujočim v Ljubljani:

Gospod Cankar izjavlja: Dne 9. avgusta 1914* me je ovadila kmetica z Vrhnike tamošnjemu orožništvu, da naj bi jaz dvema fantoma rekel Srbom prijazne besede. Ženska ni mogla natančno navesti, kakšna naj bi bila ta izjava. Na podlagi ovadbe me je prihodnji dan orožništvo aretiralo in izročilo okrajnemu sodišču na Vrhniki. Sodnik je sprevidel nesmisel ovadbe in me je po dveh urah izpustil.

Dne 23. avgusta sta prišla pome dva detektiva in me peljala k nadkomisarju ljubljanske policijske direkcije dr. Skublju. Po kratkem zaslišanju glede omenjenega naznanila me je odpravil k ljubljanskemu divizijskemu sodišču, od koder so me brez vsakega zaslišanja spravili na ljubljanski Grad.

* Po poročilu vrhniške orožniške postaje se je to zgodilo 11. avgusta 1914. Glej Nova Obzorja, l. 1956, str. 284.

načelno zadržati. Menim, da ste
mihi dovolj sporočili, da ste me
vseeno ne dovolj razumeli. -

Načelno zadržati. Menim, da ste
mihi dovolj sporočili, da ste me
vseeno ne dovolj razumeli. -

Če mi ne dovolj sporočili, da ste
mihi dovolj sporočili, da ste me
vseeno ne dovolj razumeli. -

Vaš
Cankar

Cankar

Jovan Cankar

Šele po kakšnih treh tednih me je tam ponovno (dvakrat do trikrat) zaslišal vojaški sodnik, in sicer o prej omenjeni ovadbi, nadalje o vsem mojem doterdanem življenju, o mojem pisateljskem delovanju in o mojih osebnih zvezah. Zadeva se je končala s tem, da mi je sodnik dne 9. oktobra 1914 sporočil, da je preiskava ustavljena in me zato izpuščajo na svobodo. Kljub temu so me z Gradu odpravili na okrožno sodišče v Ljubljani, kjer me je po dveh urah sodnik obvestil, da sem popolnoma prost in lahko grem domov.

Odtlej me niso več nadlegovali.

Hotel bi pač dodati, da je zaradi opisanega preganjanja zelo trpelo moje zdravje, da sem bil več mesecev nesposoben za vsako delo in da še danes čutim posledice svojega spodkopenega zdravstvenega stanja. Menim, da bo pravično, če po vsem tem, ko so me za štiri mesece odtrgali mojemu delu, zahtevam ustrezno odškodnino.

Ivan Cankar

V. moji prisotnosti.

Podpis.